

SUPLETIVISMUS

CAT[gramatika], CAT[morfologie]

TYP ↑[ALOMORFIE][ALOMORFIE], KDY VZTAH MEZI FORMAMI JEDNOHO ↑[MORFÉM][MORFÉMU] NENÍ ODVODITELNÝ FONOLOGICKÝMI (POPŘ. MORFONOLOGICKÝMI) PRAVIDLY. TYTO NEPRAVIDELNÉ FORMY SE OZNAČUJÍ JAKO DEF[supletivní alomorf, alomorf supletivní][SUPLETIVNÍ ALOMORFY].

Rozdíl mezi nepravidelnými, tj. supletivními, a pravidelnými alomorfy lze ilustrovat na příkladu adjektivního kořene s významem „DOBRÝ“. Ten se v č. vyskytuje celkem ve čtyřech různých formách: /dobr/ (/dobr/-ý, /dobr/-ota), /dobř/ (/dobř/-e, u-/dobř/-it), /lep/ (/lep/-ší, z-/lep/-šit) a /lép/ (/lép/-e). Vztah mezi /dobr/ a /dobř/ na jedné straně a /lep/ a /lép/ na straně druhé je pravidelný – obě dvojice se liší ↑[hlásková alternace][hláskovými alternacemi], které se opakují ve stejných kontextech i jinde. Alomorfy /dobr/ a /dobř/ se liší alternací *r~ř*, která se objevuje i u kořenů jako např. /kypr/-ý – /kypř/-e, /kypř/-it; /mokr/-ý – /mokř/-e, /mokř/-it n. /ostr/-ý – /ostř/-e, /ostř/-it. Alomorfy /lep/ a /lép/ se také liší alternací, a to krátkého vokálu s dlouhým (*V~VV*); tato alternace se rovněž opakuje ve stejném kontextu i u jiných kořenů: srov. /del/-ší – /děl/-e, /men/-ší – /měň/-ě. Zatímco vztah mezi formami uvnitř každé z dvojic, tj. /dobr/ a /dobř/ na jedné straně a /lep/ a /lép/ na straně druhé, je pravidelný, vztah mezi oběma dvojicemi navzájem pravidelný není: formy /dobr/ a /lep/ se neliší alternacemi, které by se systematicky opakovaly i u jiných kořenů (v č. např. neexistuje alternace *d~l*). Formy /dobr/ a /lep/ tedy jsou ↑[supletivní alomorf][supletivní alomorfy] s morfosyntaktickou distribucí: forma /lep/ se objevuje jen v komparativním kontextu, forma /dobr/ ve všech ostatních kontextech; viz ↑[*elsewhere condition*]. Supletivní alomorfy /dobr/ a /lep/ pak mají každý ještě jednu formu, která je pravidelně derivována: forma /dobř/ bude derivována z formy /dobr/ pomocí „palatalizačního“ pravidla (které je aplikováno v kontextu předních vokálů), forma /lép/ bude derivována z formy /lep/ pomocí „dloužícího“ pravidla (které je aplikováno v kontextu krátkého adverbiálního komparativu); viz též ↑[palatalizace][palatalizace], ↑[templát][templát].

Vztah *s.* se typicky ilustruje na příkladu kořenových alomorfů, ve skutečnosti je ale mnohem častější u afixálních alomorfů. Příkladem supletivních afixů v č. jsou např. alomorfy pádového morfému [gen. pl.] /-ů/ (*kůl-ů*) a /-í/ (*vůl-í*), alomorfy shodového morfému [1. os sg.] /-u/ (*tiskn-u*) a /-m/ (*tiská-m*) n. alomorfy perfektivizačního morfému /o-/ (*o-slepnout*) a /z-/ (*z-blednout*). Zatímco supletivní afixy v č. netvoří žádné přirozené třídy (*s.* se objevuje u afixů různého typu), supletivní kořeny se tradičně dělí do tří hlavních skupin.

1. **S.** je typický pro kořeny osobních zájmen, přičemž distribuce supletivních alomorfů kopíruje rozdíl mezi sg. a pl. a/nebo rozdíl mezi nom. a ostatními pády. Zájmena 1./2. os. ukazují oba typy **s**. Jednak mají supletivní kořeny pro sg. a pl.: u 1. os. obsahují sg. formy *j-ový* a *m-ový* kořen (*já, mě*) a pl. formy *m-ový* a *n-ový* kořen (*my, nás*), u 2. os. je v sg. *t-ový* kořen (*ty, tebe*) a v pl. kořen *v-ový* (*vy, vás*). Vztah **s**. je i mezi formami v nom. a v ostatních pádech: nom. 1. os. se v sg. realizuje kořenem /já/ a v pl. kořenem /my/, ostatní pádové formy mají kořen /m/ (sg.), resp. /ná/ (pl.); nom. 2. os. se v sg. realizuje kořenem /ty/ a v pl. kořenem /vy/, ostatní formy pak obsahují kořen /t/ (sg.), resp. /vá/ (pl.). Zájmeno 3. os. pak ukazuje jen **s**. mezi formou v nom. a formou v ostatních pádech (*on* vs. *j-eho* atd.); viz ↑[osobní zájmeno][osobní zájmeno]. Podobný typ **s**. se objevuje u osobních zájmen i v jiných ide. jazycích (srov. angl. *I – me – we – us*, lat. *ego – meī – nōs*).

2. **S.** je dále typický pro uzavřenou skupinu adjektivních kořenů, přičemž jeden z dvojice supletivních alomorfů je vždy vázán na kontext komparativního morfému. Do této skupiny kromě alomorfů /dobr/ a /lep/ patří ještě alomorfy /mal/ – /men/ ((*nej-*)*men-š_{komp}-í*, *men-š_{komp}-ina*, *z-men-š_{komp}-it*), /velk/ – /vět/ ((*nej-*)*vět-š_{komp}-í*, *vět-š_{komp}-ina*, *z-vět-š_{komp}-it*), /dlouh/ – /del/ ((*nej-*)*del-š_{komp}-í*), /zl/ – /hor/ ((*nej-*)*hor-š_{komp}-í*, *z-hor-š_{komp}-it*); viz ↑[stupňování][stupňování]. Podobný typ **s**. se opět objevuje u adjektivních kořenů i v jiných ide. jazycích (srov. angl. *good – bett-er*, lat. *bon-us – mel-ior*).

3. **S.** je typický také pro uzavřenou skupinu verbálních kořenů. Do této skupiny patří jednak alomorfy kořene slovesa *být*: /by/ (/by/-l, /by/-vší, /by/-ch), včetně zdložené varianty v infinitivu /bý/-t); /bud/ (/bud/-e, /bud/-oucí), včetně palatalizované varianty v imperativu /budʲ/, /js/ (/js/-em, /js/-oucí), /je/ (/je/) a /ň/ (v kontextu negačního prefixu a morfému [3. os. sg]: *ne-/ň/-í*); viz ↑[auxiliár][auxiliár]. Dále sem patří alomorfy kořene slovesa *jít*: /jí/ (jen v infinitivu /jí/-t), /jd/ (/jd/-u, /jd/-oucí), včetně palatalizované varianty v imperativu /jdʲ/-i, a /še(d)/ (/še/-l, *při-/šed/-ší*). Oba tyto kořeny mají supletivní alomorfy i v jiných ide. jazycích (srov. angl. *be – am – are – was – were*, *go – went*; lat. *es-se – sum – er-am – fu-i, eó – ís – íi*).

V č. gramatikách se za supletivní pokládají ještě nominální kořeny /člověk/ a /lid/ (viz např. BIB[[MČ 2, 1986:301]) a verbální kořeny /v(e)z/ a /b(e)r/ (BIB[[MČ 1, 1986:190]).

Z diachronního hlediska je **s**. často výsledkem lexikalizace původních pravidelných fonologických procesů. Např. morfém *s* rasy [nom. sg.] se realizuje mj. formami /-a/ a /-e/. Původně byly tyto formy v komplementární distribuci vzhledem k fonologickému kontextu: alomorf /-e/ vznikl jako výsledek asimilace vokálu /a/ s předcházejícím konsonantem; srov. *duš-a* > *duš-e*, *růž-a* > *růž-e*; viz ↑[změna 'a > ě][přehláska a > ě]. Synchronně ale formy /-a/

a /-e/ v komplementární fonologické distribuci nejsou (srov. *paš-a*, *Míš-a* nebo *Růž-a*), mají tedy status supletivních alomorfů.

Interpretace vztahu mezi alomorfy, tj. jestli jde o s. nebo o pravidelný vztah, závisí jednak na tom, jak (a zda vůbec) v dané teorii probíhá komunikace mezi morfologií a fonologií, jednak na tom, nakolik abstraktní mohou být fonologické reprezentace lexikálních jednotek. Obecně lze říci, že supletivní a pravidelné alomorfy se principiálně liší ve způsobu jejich reprezentace. V klasickém strukturalismu, kde fonologickou reprezentaci morfému tvoří řetězec fonémů, supletivní formy reprezentují nezávislé lexikální jednotky, tj. samostatné morfémy, mezi nimiž existuje vztah synonymie (tj. „různé formy, ale jeden význam“); pravidelné vztahy mezi formami jsou reprezentovány na morfonologické rovině jako řetězce alternujících fonémů, tzv. \uparrow [morfoném][morfonémy] (BIB[][Trubeckoj, 1934]). V generativních teoriích jsou supletivní formy reprezentovány jako samostatné fonologické formy, které jsou součástí jedné lexikální jednotky, jde tedy o alomorfy v pravém slova smyslu; vztahy pravidelnými formami jsou kódovány formou pravidel (fonologických a/nebo morfonologických, tzv. *readjustment rules*); k tomu viz např. BIB[][Inkleas (2014)] a \uparrow [alomorfie][alomorfie]. Rozdíl mezi oběma přístupy ilustrují schémata v (1):

- (1) a. supletivismus = vztah mezi morfémy 2. supletivismus = vztah mezi alomorfy
/dobr/ ↔ [BONUS] /lep/ ↔ [BONUS] {/dobr/, /lep/} ↔ [BONUS]

Lit.: BOBALJIK, J. *Universals in Comparative Morphology*, 2012; HAUGEN, J. & D. SIDDIQI. Roots and the Derivation. *LI* 44, 2013, 493–517; INKLEAS, S. *Interplay of Morphology and Phonology*, 2014; *MČ* 1, 1986; *MČ* 2, 1986; PASTER, M. Phonologically Conditioned Suppletive Allomorphy: Cross-linguistic Results and Theoretical Consequences. In Bonet, E. & M.-R. Lloret ad. (eds.), *Understanding Allomorphy. Perspectives from Optimality Theory*, 2015, xxx; TRUBECKOJ, L. N. *Das morphonologische System der russischen Sprache*, 1934; VESELINOVA, L. *Suppletion in Verb Paradigms: Bits and Pieces of the Puzzle*, 2006.

MZ